

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ, ЛЕКСИКОЛОШКА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА.

Нови Сад: Матица српска, 2024, 579.

Књига Р. Драгићевић састоји се од 11 делова. Ауторка у уводном делу указује да је монографија настала као резултат вишегодишњих припрема за предавања из предмета *Лингвокултурологија 2* на основним студијама и *Лингвокултурологија* на мастер студијама за студенте Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду, али и њених научних истраживања (махом објављених у домаћим или страним издањима). За потребе монографије, наравно, нека од поглавља су први пут објављена, а друга су измењена и уклопљена у целину књиге.

У уводном делу се и објашњава назив *лексиколошка лингвокултурологија*: ауторка је превасходно оријентисана на културално маркирану лексiku у српском језику. Научна монографија *Лексиколошка лингвокултурологија* Рајне Драгићевић представља истовремено и универзитетски уџбеник: она упознаје читаоце са ауторкиним истраживањима (50 њених радова се помиње на овај или онај начин у самој књизи) из лингвокултурологије и лексикологије, али упућује на значајне за српску лингвокултурологију радове других домаћих и страних аутора.

Поглавље које носи општи назив *Уводна разматрања* (стр.17–111) обухвата скоро сто страница текста у којем ауторка разматра појмове непосредно повезане са лингвокултурологијом (појам културе уопште, повезаност између културе и језика, постојање лингвокултуралне заједнице, настанак лингвокултурологије као лингвистичке дисциплине). Веома темељно се разматрају услови који су погодовали настанку и развоју лингвокултуролошког приступа, однос између когнитивнолингвистичког и лингвокултуролошког приступа, начини бављења лингвокултурологијом три најважније школе у словенском свету које третирају однос језика и културе (московска етнолингвистичка школа Н. Толстоја и С. Толстој, лублинска етнолингвистичка школа Ј. Бартмињског и савремена руска лингвокултурологија). Р. Драгићевић у наставку уводних разматрања покушава да дефинише лингвокултуролошки концепт као јединицу лексиколошке лингвокултурологије, па с тим у вези издваја пет критеријума који указују на то да је лексема културално маркирана (те да се може можда убројати у оне које задобијају статус лингвокултуролошких концепата): 1. принцип културне разрађености речника за означавање неког појма, 2. фреквенција лексеме у

неком језику, 3. фреквентно асоцијативно повезивање са другим лексемама, 4. принцип кључних речи, 5. продуктивност лексеме у творбеном и семантичком смислу и појављивање у великом броју фразеологизама и пословица (стр. 67). Наравно, значајно место у уводним разматрањима заузима и појам стереотипа у лингвокултурологији, појам језичке слике света, а ауторка упознаје читаоце и са намером да једног дана у скорој будућности издаје и лингвокултуролошки речник српског језика, за који је већ створена обимна грађа захваљујући раду са студентима којима је ауторка задавала да напишу лингвокултуролошки коментар на лексеме које су претходно сами издвојили у својству лингвокултурама. У том стремљењу ауторка се оријентише на модел представљен у лингвокултуролошком речнику *Русское культурное пространство: лингвокультурологический словарь* (2004), па инспирисана њиме даје и објашњења појмова актуелних за лингвокултурологију: прецедентна имена, прецедентни текстови и прецедентни искази. Следеће је поглавље засновано на ауторкином раду посвећеном лексичким лакунама, тј. безеквивалентној лексици. Значајно је и поглавље које даје анализу потенцијалних приступа грађи у лингвокултуролошким истраживањима: поглед из перспективе странца, поглед из перспективе више језика, поглед из перспективе више друштвених група, поглед на садашњост из перспективе прошлости, поглед на лексичке специфичности из угла лексичких универзалија.

Предмет истраживања лексиколошке лингвокултурологије, сматра Р. Драгићевић, представљају лингвокултуролошки концепти, константе (најдубљи, универзални концепти) и периферијске јединице концептосфере.

Други део књиге посвећен је речницима као лингвокултуролошким изворима (стр. 113–201). На примеру ауторкиног истраживања обављеног у оквиру пројекта ЕУРОЈОС о појму слобода, исток и запад и демократија приказани су закључци добијени анализом података из свих српских речника у којима су дате лексеме обрађене. Као илустрација коришћења Вуковог *Рјечника* као лингвокултуролошког извора приказан је део ауторкиног истраживања о лексеми *човек* (за коју је претходно утврђено да је најфреквентнија именица у датом речнику) и лексеми *место* (значајну улогу играла је и корпусна метода).

Следеће поглавље посвећено је лексеми *каша* у српском и руском језику. У овом делу књиге представљени су речнички подаци о каши у два језика, а ауторка нас суочава са чињеницом да, супротно очекиваном закључку проистеклом на основу значаја културне историје каше, језички подаци изневеравају (полисемија *каше* није развијена, деривација и фразеологија нису разгранате). У поглављу о колокацијама ауторка ће наставити причу о лингвокултуролошком истраживању *каше* у српском и руском језику.

У следећем поглављу се на примеру *Речника косовско-меџохиског дијалекта* Глигорија Елезовића даје анализа тематске групе лексема: места, занимања, мера и имена људи, а ауторка њиме показује како могу да изгледају истраживања вођена корпусом.

Наредно поглавље бави се веома занимљивом групом лексема које означавају старе, народне мере у српском и руском језику. На примеру ове лексике ауторка веома убедљиво показује антропоцентризам као принцип у складу с којим човек језички организује своју стварност. Свако од поглавља завршава се извештајем о студентским истраживањима обављеним на курсу из Лингвокултурологије, па и ово даје културално маркирану лексику према описима из речника савременог српског језика.

Трећи део посвећен је колокацијама као извору за лингвокултуролошка истраживања (стр. 203–263). Указујући на значај истраживања Ј. Дражић о колокацијама у српском језику, ауторка наводи истраживање руског лингвисте Ј. Рахилине као инспиративно за своје истраживање придева којима се означава температура у српском, македонском, руском и другим језицима (*врео, врућ, топао, млак*). Семантичко истраживање Ј. Рахилине обухвата анализу лексичке спојивости дате групе лексема, тј. колокације у које ступају, ограничења у колокабилности. Овакав приступ, с правом сматра Р. Драгићевић, у стању је да разоткрије све финесе семантичког односа лексеме и њеног еквивалента у неком другом језику. Дистрибутивна анализа лексеме *каша* у српском и руском језику показује „да се статус лексеме у лексичком систему може мерити не само богатством значења, деривата и израза које је произвела већ и њеним „дубинским” утицајем, који се огледа у њеној способности да говорницима постане еталон – мера за неку вредност” (стр. 235). Дистрибутивна и корпусна анализа лексеме *граница* показују да се прототипична значења дате лексеме везују за простор.

Истраживање експресивних конструкција којима се исказује интензитет емоције (најчешће су генитивне), између осталог, показује да се на експресиван начин у српском језику чешће указује на велику количину. Непожељно се најчешће маркира квантификовањем великим интензитетом. Лексеме којима се метафорички исказује интензитет емоције најчешће се у примарним значењима односе на водене токове или површине, делове биљке или природне стихије (*облак туге, крила среће, пламен љубави...*).

Корпусна анализа концепата исток и запад даје анализу антипословица, књижевноуметничког текста Моме Капора и корпуса заснованог на текстовима из дневних новина *Блиц*, на основу чега ауторка изводи закључке о концептуализацији појма исток и запад у српској лингвокултури. Концепт слобода испитује се на корпусу текстова часописа *Православље*.

Четврти део књиге посвећен је прецедентним исказима у својству извора за лингвокултуролошка истраживања (стр. 265–305). Под прецедентним исказима ауторка подразумева фразеологизме и пословице, општепознате изреке и сличне сентенце, па с тим у вези указује на чињеницу да је лингвокултурологија и настала у окриљу фразеологије, да су први лингвокултуролози били превасходно фразеолози. Осим на значај народних пословица у лингвокултуролошким истраживањима, она скреће пажњу и на антипословице, као и на бројне друге теме које се индиректно тичу лингвокултурологије и фразеологије, али из аспекта речи (застареле речи у саставу фразеологизама, рецимо). Централно поглавље овог дела монографије посвећено је анализи концепта бог у српским народним пословицама (иначе, Бог је најчешћа именица у датом корпусу). Р. Драгићевић на овом истраживању показује колико успешно бива укрштање двају или више различитих приступа језичком материјалу: овде се креће од корпусних истраживања. Овај део завршава се навођењем студентских истраживања, драгоцених идеја и занимљивих напомена када су прецедентни искази у питању.

Пето поглавље носи назив *Етјалон као извор за лингвокултуролошка истраживања* (стр. 307–323), тј. бави се поредбеним фразеологизмима попут еталона *вредан* (компарандум) *као* (везник или компаратор) *мрав* (компаратум или еталон). Како је за дати језички феномен важна његова еталонска улога у културној заједници, Р. Драгићевић предност даје термину *етјалон* у односу на све постојеће. Минуциозној анализи поредбених фразеологизама претходи један краћи, али веома садржајан осврт на устаљене изразе предлошко-падежног типа са значењем 'одређивање границе' (нпр. *до њемеља, до ушију*). Осим наведеног, пажњу читаоца ће, између осталог, сигурно привући и потпоглавље посвећено псеудокомпаративима као што је таутолошка фразеосхема *Срби као Срби*. Поглавље завршава преглед студентских истраживања културално маркиране лексике српског језика у еталонима.

Шесто поглавље (*Анкејтирање у лингвокултуролошким истраживањима*, стр. 324–357) још је једна потврда великог истраживачког искуства аутора књиге, будући да је Р. Драгићевић учествовала у трима великим међународним лингвокултуролошким пројектима: пројекту о вредностима словенских народа и њихових суседа Ј. Бартмињског, пројекту о комуникационом понашању Ј. А. Стерњина и пројекту о изради вишејезичног лингвокултуролошког речника бионима Н. Д. Гољева. Врло лепо представивши методологију и основна достигнућа сва три пројекта, Р. Драгићевић излаже резултате властитих истраживања у оквиру сваког од поменутих пројеката. Кад је реч о вредностима словенских народа и њихових суседа, читалац има прилику да се упозна са крајње занимљивим резултатима до којих је ауторка

дошла анализом података добијених анкетом о слободи, истоку и западу те о демократији. Учешће у другом пројекту изродило је рад на тему српског комуникационог идеала у поређењу са руским, где Р. Драгићевић долази до веома занимљивог закључка о сличности комуникационих идеала Срба и Руса у смислу инвентара пожељних/непожељних особина, али истовремено и њиховој различитости када је реч о аксиолошкој хијерархизацији тих особина. Будући да резултати пројекта који води Н. Д. Гољев из Кемерова још нису објављени (у плану је вишејезични (седам језика, међу којима је и српски)) речник бионима, Р. Драгићевић само укратко упознаје са анкетом на коју су одговарали испитаници из Србије. Као и претходно, и ово поглавље се завршава потпоглављем које је посвећено студентским истраживањима.

Тема наредног, седмог поглавља (стр. 376–426) јесу вербалне асоцијације као извор за лингвокултуролошка истраживања. Ваља рећи да је аутор књиге коју представљамо не само један од коаутора *Асоцијативног речника српског језика* (од стимулуса ка реакцији и од реакције ка стимулусу), већ је испод њеног пера настала и једна од најважнијих монографија на тему вербалних асоцијација написаних на српском језику (види: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010). Када је реч о лингвокултуролошким подацима које нам пружа *Асоцијативни речник српског језика*, Р. Драгићевић поред теме родбинских односа, пажњу свог читаоца усмерава на тему носиоца особине и њену културолошку маркираност. Овде ћемо издвојити само један од више занимљивих закључака. Тако анализа реакција на стимулус *храбар* показује да је слика храбрости код говорника српског језика поликултурална, што упућује на значењску вишеслојност дате лексеме у српском језику – што је врло важан податак како са лексиколошке, тако и са лексикографске тачке гледишта. Као и претходна, и ово поглавље садржи више потпоглавља у којима ауторка, између осталог, представља листу од 30 лексема које чине језгро српског језичког сазнања, упознаје нас са неким од резултата компаративних лингвокултуролошких истраживања вербалних асоцијација (*зук* у језичкој слици света Срба и Руса, *будућности* у језичкој слици света деце и одраслих те етнокултурни стереотипи говорника српског и немачког језика). И ово поглавље закључују подаци о студентским истраживањима на тему вербалних асоцијација.

Појмовне метафоре као извор за лингвокултуролошка истраживања наслов је осмог поглавља (стр. 427–477). На појмовну метафору, као један од основних феномена когнитивне лингвистике, те самим тим у извесној мери и на њену методологију, ослања се велики број научника који се баве лингвокултурологијом, што је сасвим природно будући да је лингвокултурологија, како каже аутор ове књиге, „ћерка” когнитивне лингвистике. Ис-

ходећи из реченог, Р. Драгићевић (после концизног али јасног сагледавања културалних специфичности појмовне метафоре на основу истраживања З. Кевечеша) упознаје нас са могућностима откривања појмовних метафора на материјалу вербалних асоцијација, потом са појмом замрзнуте појмовне метафоре у етимологији лексеме, местом појмовне метафоре у истраживању језичке слике света. Ослањајући се на резултате студије о јавном дискурсу у Србији аутора Н. Силашки, Т. Ђуровић и Б. Радић-Бојанић, Р. Драгићевић нам приближава метафоричку концептуализацију у смеру изворни → циљни домен, а на основу резултата властитих истраживања феномена ДЕМОКРАТИЈЕ, ЧОВЕКА И АУТОМОБИЛА – метафоризацију од циљног домена ка изворном. Одабир поменутих феномена још једном потврђује да је аутор монографије, коју овде представљамо, не само врсни зналац и научник, већ и изузетан педагог. Пример анализе аутомобила, по нашем мишљењу, има посебан значај за млађе истраживаче, будући да се на врло пријемчив начин показује како се методологија појмовних метафора може врло успешно применити у својству лингвистичког инструментарија за анализу како апстрактних и сложених појмова, тако и крајње конкретних какав је аутомобил. Из истог разлога нам се чини веома значајним и укључивање у садржај књиге осврта на дело нашег великог математичара Михаила Петровића Аласа *Метифоре и алегорије*, које је, по нашем мишљењу, још један доказ да умови математичара и лингвисте функционишу на исти (аналитички) начин када је реч о анализи оних дубинских структура које јесу апстрактне, али потичу из конкретне стварности.

Посебну пажњу завређује потпоглавље чија је тема речник појмовних метафора. Као што то чини кроз целу књигу, Р. Драгићевић и овде прво концизно али крајње јасно и dostatно говори о већ постојећим достигнућима на дату тему, да би потом прешла на излагање могуће организације речника појмовних метафора. Према њеном мишљењу оптималан начин структурације и израде речника био би следећи: 1) кренуло би се од основних категорија стварности ка мање општим и мање апстрактним појмовима а за класификацијски образац био би узет Рожеов тезаурус енглеских речи и израза (који је прошао суд времена); 2) према овом моделу би се направио костур речника а потом би се ишло следећим правцем: категорија → поткатегорија → потпоткатегорија; 3) следећа фаза би подразумевала унос одређених појмовних метафора (такође од општијег ка мање општем); 4) по уносу већ описаних појмовних метафора кренуло би се у попуњавање белина у тезаурусу што би подразумевало нова истраживања. Све речено Р. Драгићевић илуструје помоћу једне од основних категорија у тезаурусу Рожеа – категорије емоције, морала, религије, тачније на примеру двеју од пет издвојених поткатегорија: персоналне и интерперсоналне емоције. Свака од

ових двеју поткатегорија даље се (као и код Рожеа) дели на одређени број одељака – прва на 55, друга на 32, од којих Р. Драгићевић за даљу анализу издваја два одељка у оквиру персоналних емоција – тугу и страх. У складу са предложеним етапама израде речника, ауторка на основу резултата истраживања З. Кевечеша представља како може изгледати општа вертикална, а потом хоризонтална хијерархизација појмовних метафора концептуализације емоција, а потом речено илуструје примерима структурирације концептуалних метафора за тугу и страх. Осим тога, Р. Драгићевић скреће пажњу и на појаву заједничких метафора за више емоција (увезивање појмовних метафора у оквиру речника). Ово више него занимљиво поглавље завршава преглед студентских истраживања културално маркираних лексема српског језика на материјалу појмовних метафора.

Како је књижевност неразлучни део културе, сасвим је природно што је Р. Драгићевић у своју монографију укључила и поглавље *Књижевна дела као извор за лингвокултуролошка истраживања* (стр. 479–508), у које су уврштени резултати двају њених истраживања. Инспирација за прво била је народна пословица *Кад отац даје сину, смеју се и отац и син; а кад син даје оцу, њачу и отац и син*. У потрази за одговором које место заузимају отац и син у српској култури и какав је њихов међусобни однос Р. Драгићевић креће путевима и стазама којима је воде српска ауторска и народна поезија. Осврнувши се на резултате анализе вербалних асоцијација према којима отац својом очинском љубављу и бригом првенствује над сином, усмерава га, Р. Драгићевић анализира одабране ауторске стихове (М. Бећковића, А. Шантића, М. Црњанског, Д. Радовића и др.), као и дела из народне поезије и потврђује дату тезу. Међутим, она скреће пажњу и на то да у српској култури син може бити јачи од оца: у случају када је отац већ онемоћао, када су га године пристигле и притисле, што се врло лепо илуструје одабиром стихова Д. Хамовића и народне поезије. Посебно место заузимају стихови Љ. Симовића *Ходочашће Светоме Сави* јер показују да у духовном смислу син може бити и отац оцу своме у оном дубљем, метафизичком смислу. Да сви међуљудски односи, поготову у свету данашњем, могу бити нарушени, искрвљени, сведоче стихови Д. Ерића *Тече крива река Дрина*.

Други оглед на тему књижевног дела као извора лингвокултуролошких истраживања темељи се на пет прича из збирке *Осирво и околне њриче* једног од, по нашем мишљењу, најбољих српских прозних стваралаца друге половине XX–почетка XXI века: Горана Петровића, за ког, за разлику од других писаца, према речима аутора, није толико карактеристично персонификовање, већ опредељивање нематеријалног света, премда је присутно и његово оживљавање. Већ и сам одабир писца сведочи о несвакидашњој даровитости лингвистичког ока Р. Драгићевић. Додатну потврду реченог

представља и оглед који следи а припада домену когнитивне поетике, а у ком ауторка свом читаоцу врло вешто приближава феномен метафтонимије, појмовне интеграције, схеме садржавања, оријентационих метафора.

Тема последњег, десетог поглавља су масовне језичке манифестације као извор лингвокултуролошких истраживања (стр. 509–531). Како живимо у времену свеопште убрзаности, појавила се потреба да се одређени језички моменти фиксирају, прибележе. Један од начина, како каже Р. Драгићевић, замрзавања, фотографисања језичког тренутка јесте избор „најречи” за одређену годину. Указавши како на добру, али и на лошу страну оваквих акција, ауторка нас упознаје са резултатима двају испитивања на материјалу српског језика, које потом, наравно, и анализира.

Године 2022. Друштво за српски језик и књижевност је у оквиру манифестације *Марти – месец српског језика* било организовало избор речи која је обележила дату годину. Од пристиглих 410 речи комисија је за најлепшу одабрала реч *исцељење*. Исте године Друштво је поново анимирало ученике широм Србије али и из региона, те из дијаспоре у Европи и ван ње да узму учешћа у избору најлепше речи. Стигло је чак 950 речи. Веома је важно поменути да су ученици, попуњавајући анкету коју им је Друштво упутило, били замољени да наведу одакле реч знају и због чега им је дата реч лепа. За најлепшу је одабрана била реч *ћраскозорје*. Исто тако је врло значајно што је ова манифестација имала и своје одјеке, те су још понегде била спроведена истоврсна или слична анкетирања. Вероватно је потпуно излишно рећи колики је значај оваквих манифестација као и радова какав су радови Р. Драгићевић која је дала и лингвистичку анализу прикупљених речи, али и указала на то о чему и како размишљају наша деца, из чега се јасно види да није све црно као што се често приказује. Из деčјих одговора, али и ауторове анализе јасно се види да наша деца знају, воле и умеју да промишљају свој језик што је, по нама, једнако промишљању и љубави према ономе ко си и шта си.

Између ових двају огледа посвећених речима које су обележиле једну годину и најлепших речи, налази се краћи оглед посвећен сувишним речима у српском језику настао на основу анализе *Речника сувишних речи* Г. Ђерић.

Следи Закључак (стр. 533–540) у ком Р. Драгићевић сумира све оно што је на претходне 532 стране проанализирала, аргументовала. Скоро на самом крају закључка ауторка каже да је дату књигу замислила била као допринос лексикологији, али да се нада како је показано да лексиколошка и лингвокултуролошка испитивања могу бити у спрези на узајамно добро. Нама се чини да је ова књига далеко више од доприноса лексикологији и лингвокултурологији.

Између корица једне књиге нашао се веома драгоцен материјал који нуди одговоре на бројна питања о статусу лингвокултурологије из аспекта лексиколога. У питању је значајна књига за српску културу уопште, не само за лингвистику, јер показује како се успешно може остварити контакт између језика и културе и какве резултате може таква анализа пружити.

Ауторка даје поуздане оцене доприноса лингвокултурологији различитих лингвиста, коментарише колики је њихов значај за њено истраживање, показује колико плодан може бити научни дијалог.

И на крају, што нам се чини изузетно важним, Р. Драгићевић се и овде, како ми то осећамо и видимо, водила принципом – и о ономе најсложенијем може се писати тако да те свако разуме, што је још једна потврда њеног великог знања, разумевања и лингвистичког талента.

*Биљана Марић**

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
biljana.maric@fil.bg.ac.rs

*Драгана Керкез**

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
d.kerkez@fil.bg.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0003-1829-4484>

** <https://orcid.org/0000-0003-3954-693>